

JERZY FLAGA* – LUBLIN

[Recenzja]: *Mikołaj Zebrzydowski (1553-1620), palatinus et capitaneus Cracoviensis, fundator et defensor Ecclesiae. W czterechsetną rocznicę śmierci*, red. Aleksander Krzysztof Sitnik OFM, Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec, Kraków 2021, ss. 311, ISBN 978-83-8205-109-4

Książka stanowi pokłosie sympozjum naukowego zorganizowanego pod powyższym tytułem w Kalwarii Zebrzydowskiej z okazji jubileuszu 400-lecia śmierci Mikołaja Zebrzydowskiego. Oprócz tekstu publikacja zawiera także liczne fotografie przyporządkowane do poszczególnych artykułów.

Tekst pierwszy autorstwa Patrycji Gąsiorowskiej jest poświęcony genezie rodu Zebrzydowskich (*Od Jana do Michała. Zarys dziejów rodu Zebrzydowskich*). Autorka śledzi w nim dzieje tego bardzo znanego rodu poprzez ukazanie jego kolejnych pokoleń i ich przedstawicieli z informacją o sprawowanych przez nich mniej lub bardziej ważnych urzędach i funkcjach pełnionych w Rzeczypospolitej. W ten sposób artykuł ukazuje fragment historii Polski i daje wyobrażenie o roli, jaką w niej odgrywały rody magnackie.

Kolejny autor, ks. Tomasz Moskal również spogląda na dzieje całego rodu Zebrzydowskich, jednakże przypatruje się mu przez pryzmat wiadomości zawartych w dziele historycznym znanego jezuitę, wyniesionego na ołtarze kardynała i doktora Kościoła Roberta Bellarmina (1542-1621) (*Zebrzydowscy na kartach polskiego wydania dzieła Roberta Bellarmina „De ascensionementis in Deum per scalas rerum creatarum” z 1616 r.*). Autor ukazuje podjęty problem poprzez analizę struktury wymienionego dzieła. Omawia je kolejno w następujących częściach: *Wstęp*; *Thumacz dzieła na język polski – Kasper Sawicki SJ*; *„Piętnaście stopni, po których człowiek, zwłaszcza chrześcijański, upatrując Pana Boga w stworzeniu rozmaitym, przychodzi do wielkiej znajomości jego”*; *Dedykacja* („Następna strona dzieła zawiera dedykację dzieła Annie i Gryzeldzie Zebrzydowskim, córkom Mikołaja Zebrzydowskiego – fundatora Kalwarii Zebrzydowskiej – i Doroty

* Jerzy Flaga – prof. historii, emerytowany pracownik Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

e-mail: jurek.flaga@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4817-677X>

z d. Herbut [†1610]”); *Odbiorczyni dedykacji; Kasper Sawicki SJ o Familii Zebrzydowskich; Zakończenie*. Jest to bardzo interesujące ujęcie zagadnienia, które poszerza wiadomości o rodzie Zebrzydowskich o dodatkowe kwestie.

Dalszego pogłębienia problematyki związanej z rodem Zebrzydowskich dokonuje redaktor książki o. Aleksander Krzysztof Sitnik OFM. Za przedmiot swoich dość obszernych rozważań wziął zagadnienie fundacji Kalwarii Zebrzydowskiej (*Fundacja wojewody krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego na rzecz bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej (1602)*). Dodam, że jest to pierwszy tekst, w którym pojawiają się ilustracje (w postaci fotografii kilku dokumentów) oraz zdjęcie panoramy Kalwarii. Przytoczony jest też tekst dokumentu *Montis Calvariae in Polonia* [z podpisem: G. Braun, *Civitatesorbisterrarum*, t. 6]. Wiadomości o fundacji przeplatają się z tekstami dokumentów (podanych w wersji łacińskiej i polskiej), z których zostały one zaczerpnięte i które tym samym je potwierdzają: „W 1603 roku dokument fundacyjny Zebrzydowskiego potwierdzili osobnymi transumptami biskup krakowski Bernard Maciejowski (21 maja) oraz król polski Zygmunt III Waza (28 czerwca)” (s. 83). Artykuł zawiera też wiadomości o istniejących i funkcjonujących w Kalwarii Zebrzydowskiej bractwach: Męki Pańskiej, Świętego Michała Archanioła, o ruchu pątniczym do Ziemi Świętej, dokąd – jak pisze autor – pielgrzymowali ludzie różnych stanów. Odnosi się też do osoby samego M. Zebrzydowskiego i jego rokoszu: „Na dobrej opinii Zebrzydowskiego zaciążył jego udział w rokoszu przeciw królowi Zygmuntowi III Wazie, nazwanym rokoszem Zebrzydowskiego lub sandomierskim” (s. 74). Autor pisze również wyczerpująco o budowie kaplic, które dały początek przyszłej Kalwarii. Dla ścisłości dopowiem, że przywołany wyżej zestaw wiadomości bynajmniej nie stanowi kompletu. Jest on wystarczający jednak do sformułowania ważnych wniosków czy stwierdzeń natury bardziej ogólnej. Pokazują one, jak szeroka i intensywna była działalność bernardynów. Informują również o wielkim uznaniu, którym cieszył się ten zakon w ówczesnych kręgach magnackich i szlacheckich oraz duchowieństwa hierarchicznego. Te przejawy uznania społecznego czy też różnorodna działalność zakonników miały wpływ na wykreowanie przez Adama Mickiewicza postaci księdza Robaka w *Panu Tadeuszu*.

Kolejny autor, Czesław Gniecki OFM podjął w swoim artykule nowatorski temat z zakresu życia pustelniczego (*Wpływ Braci Bernardynów na Mikołaja Zebrzydowskiego w sferze wizji życia pustelniczego i roli jego eremu w Kalwarii*). Tekst podzielił na osiem zagadnień: *Rozwój kultu Pięciu Braci Męczenników w Polsce; Wkład bernardynów w rozwój i umacnianie kultu Braci Męczenników; Wpływ bernardynów na pobożność i decyzje Mikołaja Zebrzydowskiego; Powstanie pustelni – owoc pobożności i początkowych planów Zebrzydowskiego; Usytuowanie miejsca odosobnienia oraz budowa kaplicy i pustelni w Kalwarii; Wybór patronów kaplicy i pustelni na górze Żar; Wygląd i architektura kaplicy Pięciu Braci Pustelników i pustelni św. Magdaleny; Pustelnia w Kalwarii jako miejsce franciszkańskiego sposobu życia*. Dodam, że również do tego artykułu są dołączone stosowne ilustracje. Pokazano na nich aktualny wygląd kilku obiektów sakralnych. W podsumowaniu autor pisze: „Założona przez Mikołaja pustelnia, istniejąca do dnia dzisiejszego, daje możliwość życia w odosobnieniu i kontemplacji

na sposób franciszkański. Oby tylko nie zabrakło chętnych braci do realizowania tego ważnego aspektu ideału ewangelicznego sposobu życia ukazanego przez św. Franciszka z Asyżu” (s. 163).

Piąty autor, Augustyn Ormanty w swoim krótkim artykule rozpatruje na przykładzie Kalwarii Zebrzydowskiej kwestię laickości i świętości (*Kalwaria Zebrzydowska – cztery stulecia miasta łączącego sacrum i profanum*). W celu przybliżenia definicji i pojęcia tej kwestii podaje krótki rys kształtowania się zewnętrznych form Kalwarii, a następnie ich odbiór przez wybrane osoby. Przytacza np. opinię Stanisław Staszica, który odwiedził Kalwarię 20 czerwca 1789 roku, także protestanckiego duchownego Samuela Bredeczky’ego, podróżującego po Galicji na początku XIX wieku, czy też wypowiedź Stanisława Witkiewicza, jadącego prawie 100 lat później pociągiem do Zakopanego. Przywołuje też i podkreśla fakt wpisania Kalwarii 1 grudnia 1999 roku na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jako zespołu kulturowo-krajobrazowego. Kończąc, pisze: „400 lat, w czasie których Kalwaria Zebrzydowska zapisała się na karty historii, skłania ku refleksji. W tym miejscu sfera duchowa bezpośrednio graniczy z utożsamianą sferą *profanum* reprezentowaną przez wiele przydomowych warsztatów rzemiosła stolarskiego i obuwniczego. Przez cztery stulecia *sacrum* i *profanum* nieustannie się tu przenikają. Przyglądając się historii tego miejsca, możemy wiele czerpać z doświadczenia pozostawionego nam tu przez przodków, możemy być dumni z tego wyjątkowego miejsca na mapie Małopolski, a także na mapie polskich sanktuariów maryjnych i pasyjnych. Powinniśmy wspierać i zachowywać powstałą w tym mieście tradycję. W kolejnych latach, obserwując, jak realizują się nowe przedsięwzięcia, bądźmy świadkami wydarzeń, jakie kreują Kalwarię Zebrzydowską na miarę miasta XXI w.” (s. 180).

Zbliżoną problematykę prezentuje następna autorka, s. Elżbieta Elena Wróbel. W swoim krótkim studium omawia fundacje Zebrzydowskiego w Zebrzydowicach (*Fundacje Mikołaja Zebrzydowskiego w rodowych Zebrzydowicach*). Analizuje trzy obiekty: wieś i parafię łącznie, Bractwo Żołnierskie św. Michała Archanioła oraz szpital dla inwalidów.

Kolejny autor, Bartłomiej M. Wołyniec poświęcił swój artykuł relacjom M. Zebrzydowskiego z zakonami (*Relacje Mikołaja Zebrzydowskiego z jezuitami, karmelitami i karmelitantkami bosymi oraz bernardynkami*). Po omówieniu związków z poszczególnymi wspólnotami zakonnymi podaje w ostatnim paragrafie dane na temat przedstawicieli rodziny Zebrzydowskich w zakonach.

Autorka przedostatniego artykułu, Agata Dworzak opisuje obrazy portretowe Zebrzydowskich (*Galeria portretowa Zebrzydowskich w klasztorze oo. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej*). Omawia 10 portretów rodu Zebrzydowskich i dwa wykonane dla innych rodów magnackich, ilustrując je zdjęciami.

Całość rozważań prezentowanych w książce zamyka artykuł poświęcony „Domkowi Maryi” i ołtarzowi Matki Boskiej Anielskiej (*„Domek Maryi” Pawła Baudartha i ołtarz Matki Boskiej Anielskiej – bernardyńskie zabytki kultu loretańskiego w Kalwarii Zebrzydowskiej*) autorstwa o. Cypriana Janusza Moryca OFM, pełniącego obowiązki konserwatora zabytków prowincji oo. bernardynów. Artykuł składa się z części tematycznych: *Święty Domek w Loreto; Polacy w drodze do*

Loreto; Kaplice loretańskie w Polsce; Domek Matki Boskiej na kalwaryjskich „Drózkach”; Włoskie arcydzieło sztuki złotniczej; Baldachim Najświętszej Maryi Panny z Loreto; Rzym czy Loreto; Porcjunkula – Nazaret Zachodu; Królestwo sarmackie, przedmurze chrześcijaństwa. Prezentując informacje, autor nie unika wyrażenia swojej opinii jako historyka sztuki odnośnie do omówionych obiektów. Píše m.in.: „Narzucająca się dynamika i ruchliwość barokowej struktury ołtarza jest zamierzoną i istotną cechą ikonografii loretańskiej, szczególnie dzieł ukazujących cudowną translację Świętego Domku. Złożona struktura kalwaryjskiego ołtarza łączy w sobie zasadnicze typy przedstawień kultu loretańskiego” (s. 272). Tego rodzaju opinia jest nie tylko dodatkową informacją, ale poucza też, jak należy odczytywać i patrzeć na dzieła sztuki.

W podsumowaniu z pełnym przekonaniem stwierdzam, że do współczesnej historiografii dołączyła bardzo wartościowa książka. Publikacja poszerza wiedzę historyczną o magnackim rodzie Zebrzydowskich, o zgromadzonych przez jego przedstawicieli zbiorach sztuki i o działalności pasyjno-maryjnej ufundowanego przez M. Zebrzydowskiego sanktuarium.

Słowa kluczowe: Mikołaj Zebrzydowski; Kalwaria Zebrzydowska; dróżki; bernardyni; pielgrzymki